

Fic, Karel

[Słownik gwar śląskich. Tom I, (A-BECZKA)]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2002, vol. 51, iss. A50, pp. 168-169

ISBN 80-210-2819-X

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100915>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Słownik gwar śląskich. Tom I (A-BECZKA), s. 178. Opole 2000

Na první pohled se nabízí otázka, proč se nyní přistupuje k vydávání slezského nářečního slovníku, když se již v současné době realizuje velký projekt zpracování lexika polských dialektů v Słowniku gwar polskich, který též uvádí jazykový materiál ze Slezska. Odpověď je třeba hledat v specifikách historického, politického a kulturního vývoje Slezska, který se přirozeně odrazil i v jazyce obyvatel tohoto teritoria. Ten se vyznačuje řadou zvláštních jevů i v lexiku, jimiž se odlišuje od dialektů jiných polských území.

Historické podmínky způsobily, že se slezská nářečí dlouho vyvíjela bez přímého vlivu spisovné polštiny. To bylo jisté i příčinou toho, že před r. 1945 se oblast Slezska v běžné komunikaci značně lišila od jiných polských regionů. V lexiku se zde uchovalo na jedné straně mnoho archaismů, na druhé straně celá řada bohemismů a především mnoho germanismů. Po válce nastaly v jazyce ve Slezsku výrazné změny, spojené nejen s novými společenskými skutečnostmi, ale zejména se značným pohybem obvatelstva. Na místo ustupujících starých vrstev nářečního slovníku nastoupily nové výrazy shodné s obecnou polštinou.

Dalším faktorem, který museli autoři slovníku – pod vedením Bogusława Wyderky – brát v úvahu, je skutečnost, že s rychle postupující industrializací Slezska se všemi ekonomicko-sociálními dopady se jazyk tohoto regionu výrazně měnil už v průběhu 19. století. Přestal být jazykem vesnice a fakticky se stal jakousi obměnou mluvy měst se širokým společným územím. Před sestavovatelé slovníku stál obtížný úkol stanovit kritéria, která by usnadnila rozhodování, co všechno vlastně do slezského lexika náleží.

Bylo třeba především postihnout pronikající nové vrstvy, cizí tradičním nářečím, a zvážit, jak se uplatní v jazyce ve Slezsku. Vystala otázka, do jaké míry – při jejich sociálním omezení – je možno slova příslušející do těchto nových vrstev do slovníku Slezska zařadit. Tyto „neceloslezské“ výrazy, omezené jen na určité sociální skupiny nebo slova z oblasti pracovního slangu, jsou proto ve slovníku odlišeny různými stylistickými kvalifikátory. Jako jejich protipól se na druhé straně jeví ta slova, která se shodují s obecně polskou normou, např. *automat, samolet, telefon*, a pro které bylo třeba při jejich zařazování do slovníku stanovit jisté podmínky. Obecně rozšířené přejímky se pouze registrují jako hesla (označují se hvězdičkou) bez dokladů a dalších informací. Slovník zaznamenává především ta slova, která ve slezských nářečích nemají žádný jiný ekvivalent. V případě fungování obecně polského slova vedle nářečního registruje slovník obě i s charakteristiku jejich užití v komunikační sféře nebo s údaji o zeměpisném rozšíření, popř. o rozdílech generačních.

Autoři museli řešit i poměrně obtížný problém, jak postupovat při hodnocení germanismů. Slovník je zachycuje bez ohledu na stupeň jejich adaptace do nářečních systémů. Za polonizované považují autoři ty germanismy, které v slezských nářečích zdomácněly již dávno a adaptovaly se už např. tím, že mají polskou flexi, přijaly polské sufixy, odvozují se od nich další nářeční slova apod. Z výrazů německého původu byly ze slovníku vyloučeny jen ty, které byly zapsány u jediného informátora, a dále slova, která patří mezi novější výpůjčky a označují pojem, jenž nenáleží do okruhu lidové kultury, a takové výrazy, jejichž užívání nepotvrdili příslušníci nejstarší vrstvy.

Slovník zachycuje lexikální materiál z téměř celého historického Slezska, včetně části jeho území za řekou Olzou, tj. území přechodových česko-polských nářečí, které patří do Česka, a rovněž ze slezských dialektů na území Slovenska v okolí města Čadca. Z hlediska časového jsou do slovníku zařazovány výrazy užívané v rozpětí celého 20. století.

Potřebu zpracování slovníku slezských nářečí vyslovil už v r. 1936 K. Nitsch, který navrhl shromažďovat materiál pro slovník slezských nářečí korespondenční anketou. Byly to především historické a politické okolnosti, které realizaci tohoto podnětu značně zpozdily.

Slovník je diferenčním lexikonem a usiluje o zachycení co nejvíce slov charakterických pro

slezská nářečí, a to i těch, která ve Slezsku „zdomácněla“ až po druhé světové válce. Jde např. o názvy, které se liší od obecně polských jen slovotvornou příponou, obměněnou lexikalizovanou formou, významem atd.

V úvodu ke slovníku je vedle již zmíněných kritérií při zařazování jednotlivých hesel podrobně popsána i historie shromažďování materiálu počínaje sběry Bąkovými. Jádrem kartotéky slovníku jsou terénní sběry, jež byly provedeny školenými pracovníky v několika desítkách míst (seznam uvádí 63 obce) v rozsahu 3–10 tisíc záznamů (v některých případech byl tento materiál již dříve způsobem publikován). Použit byl i materiál ze sběrů některých dialektologů, např. sběr S. Bąka a F. Pluty, jakož i z rukopisných slovníků slezských, které byly zpracovány amatérskými zájemci o dialekty. Pro slovník byl použit i materiál pocházející z etnografických zápisů Slezského ústavu v Opoli a rovněž materiál z tištěných publikací, mezi nimiž první místo zaujímá Atlas językowy Śląska A. Zaręby.

Slovník podává u každého výrazu i informaci o jeho zeměpisném rozšíření. Přestože si v tomto směru nedělá nárok na úplnost, jsou tyto údaje mimořádně cenné. Pokud nelze výraz přesně lokalizovat, uvádí slovník alespoň pramen, odkud pochází.

V další části prolegomen jsou čtenářům objasněny zásady, které uplatnila redakce při sestavování jednotlivých hesel. Je tu vyložena struktura hesla, obsah jeho částí i forma prezentace nářečního materiálu se všemi významy jednotlivých lexémů a s doklady. Popsány jsou zde i postupy při zpracovávání frazeologických spojení jednotek a je vyložena celý systém kvalifikátorů a odkazů včetně propojení jednotlivých hesel, která spolu nějakým způsobem souvisejí. Dokladový nářeční materiál se uvádí foneticky a jednotlivé zvuky mají své speciální znaky, jejichž přehled je zde uveden i s charakteristikou. Přirozeně nechybí obsáhlý seznam pramenů a jejich zkratk, dále seznam zkratk okresů a subregionů Slezska i jiných zkratk užitých v slovníku a též přehled citovaných lokalit.

Slovník je řazen abecedně; první díl slovníku obsahuje hesla A až Beczka. Hlavními kritérii při vymezení hesla se jeví forma a význam. Tak např. lexém *bachor* je v slovníku představen v těchto heslech: BACHOR, Bachory, Bachora viz BACHORO, BACHORO, Bachora, Bachory viz BACHOR, BACHORZ, Bachorze, BACHORZYSTY, BACHORZYT, Bachórz viz BACHORZ (iniciálami se vyznačuje heslo, malým písmenem tzv. podheslo); vztahy mezi jednotlivými hesly nejsou však vždy zcela jasné.

Po stránce formální je stavba hesel přehledná: na samostatném řádku se uvádí záhlaví hesla, pod ním pak nářeční formy s lokalizací, dále význam s kontextovými doklady, u slov přejatých je uvedena informace o původu slova, případně odkazy na synonyma či na další hesla.

Stavbou i obsahem se hesla slezského slovníku podobají heslům ve Słowniku gwar polskich. Odráží se v nich erudice autorského kolektivu (M. Iżykowska, B. Jahońkowska, K. Kleszcz, L. Przymuszała, B. Wyderka) i vyspělost polské lexikografické školy. Lze si jen přát, aby práce úspěšně pokračovala a aby dílo bylo dokončeno v přijatelné době.

Karel Fic

Timo Meškank: Retrogradny słownik hornjoserbskeje řeče. Mensch & Buch Verlag, Berlin 2001, X + 226 s. ISBN 3–89820–184–8.

Chceme zde upozornit na užitečnou knihu. V loňském roce vyšel retrogradní slovník hornolužické srbštiny od Tima Meškanka. Třebaže slovník byl už delší dobu hotov v rukopise, ujal se jej